

PARLAMENTNÍ PROJEV F. UDRŽALA 28. LISTOPADU 1934

Miloš Charbuský

Ústav veřejné správy a práva, Fakulta ekonomicko-správní, Univerzita Pardubice

František Udržal, a politician of the Agrarian Party was a Prime Minister of the Czechoslovak Republic in 1929-1932. After he was forced to resign, he considerably restricted his politic activities. He delivered his essential parliamentary speech as late as in the 28th November 1934. He explained in if in detail his views on national and international politic situation.

Svoji novou tvář hledající Evropa znejišťovala na podzim roku 1934 společně s přetrvávajícím národnostním napětím a s dosud nepřekonanou hospodářskou krizí celkové poměry ve stále ještě se dotvářejícím Československu. Navíc k zamyšlení se nad jeho vnitřními poměry i zahraničněpolitickou orientací pobízelo též slábnoucí zdraví prezidenta Masaryka. Vedle ostatních politických uskupení chtěla směr dalšího vývoje nejen předjímat, ale především určovat strana agrární. V jejím vedení se však ministerskému předsedovi z let 1929-1932 Františku Udržalovi již příliš sluchu nedostávalo. Proto využil probíhajícího zasedání Národního shromáždění, aby se v mnohadenní rozpravě o podobě příštího státního rozpočtu přihlásil 28. listopadu ke slovu s projevem, jehož obsah nemohl, ba spíše ani nechtěl předjednat se svými republikánskými kolegy.

Snažil se dodržet omezenou řečnickou lhůtu s předsevzetím, že sněmovně řekne vše, co ho tíží. Nejdříve se zabýval tím, čím bezprostředně žilo pražské vysokoškolské prostředí. Požadavek rektora české Karlovy univerzity Karla Domína, aby německá alma mater ji předala starodávné insignie, vyvolal v pražských ulicích nejen bouřlivé demonstrace, ale i přímé bitky mezi posluchači, hájícími zájmy svých vzdělávacích zařízení.¹⁾ František Udržal bez ohledu na plamenné psaní zejména národně demokratického tisku bral do jisté míry v ochranu cizojazyčné studenty. Jejich bouřliváctví omlouval „nezralostí mládeže“, která se do zápasu, v němž „nebylo lze nic vyhrát“, nechala vést „svými profesory nebo muži politicky zralými“. Právě až chování pedagogického sboru považoval za „opravdu politováníhodné“, byť nalézalo výslovnou podporu u přítomných nacionalisticky laděných sudetoněmeckých zákonodárců, z nichž vynikal zejména poslanec Luschka.²⁾

Po v podstatě letmém pohledu na rozvášněné studentstvo v československém hlavním městě a jeho zákulisní podněcovatele přešel Udržal k otázce, rovněž obyvatelstvem živě pociťované. Nesvázaný členstvím ve vládě si mohl dovolit pochybovat o odůvodněnosti tvrzení ministra financí i předsedy kabinetu, jak na hospodářském poli už „je a bude lépe“. Byl naopak přesvědčený, že „budeme ještě asi delší dobu trpěti poruchami, které přivodila světová válka“, poněvadž londýnská konference, svolaná už na jaře 1933 k nalezení východiska pro překonání krize, „skončila nejžalostněji ze všech mezinárodních porad“. Z jejího nezdaru vinil zejména Spojené státy, jež pod vedením F.D. Roosevelta chtěly podle něj bez ohledu na zájmy ostatních zemí jít vlastní cestou. Neodpustil si ovšem přitom pronést jím často vynášené proroctví: „Než kolik mocných prezidentů amerických stalo se již přes noc bezmocnými! Wilson, Hoover a jiní.“

Na rozdíl od republikánského programu současně nastínil, co by vlastně mělo být cílem hospodářských opatření, přijímaných v jeho vlasti. Udržalovi spolustraníci nechtěli věřit svým uším, když od něho slyšeli: „Hleďme zachovati včas třeba jen prázdnou budovu

sociálního blahobytu, aby se tam jednou blahobyť mohl zase nastěhovat.“ Pouze stěží je mohl uchlácholit následným upozorněním, že „vybřednutí z dluhů“ se musí dít jedině „se zajištěním rentability zemědělství“, neboť „nedovedeme-li zabezpečiti rentabilitu prvovýroby, není možno, aby prosperovaly živnosti druhovýrobné“. Svě přesvědčení doprovázel totiž myšlenkami, jež zejména majitelům velkých statků zněly až svatokrádežně. „Sociální i politickou sílu agrární demokracie možno najíti jen ve středním a drobném zemědělci a proto především těm musí býti pomoženo“, tvrdil se vši naléhavostí a ještě k tomu pokračoval: „Bez agrárně uvědomělé čeledi..., bez zemědělského dělnictva, bez našich nejbližších spolupracovníků nebude prosperita zemědělského provozu nikdy dostatečně zabezpečena a vždy nám bude chyběti pravá základna pro státotvornou sociální evoluci.“

Skutečně i za situace, kdy „jsme diktaturami ze všech stran obkolopeni“, nechtěl Udržal dopustit, aby snad i jím plně podporovaný zmocňovací zákon měl v Československu popřít touhu po sociální vyrovnanosti. Stejně tak v něm neviděl uvolňování prostoru pro nastolování totalitního politického režimu. Byť se mu Ústava republiky zdála být „snad demokratičtější nežli může býti v praxi celku zdravo“, nebyl pro její oklešťování. Přímo varoval před cestou, po níž v Itálii krácel Benitto Mussolini a v Polsku generál Pilsudski. Vůbec největší výstrahou mu ovšem byl „Všeněmec Hitler“. Všem jeho domácím obdivovatelům, a to i z hospodářských kruhů³⁾ připomínal nabádání z Hankou nalezených rukopisů. V jejich pravost navzdory své úctě vůči Masarykovi stále ještě věřil, takže si z nich na podporu svého názoru mohl s plnou důvěrou vybrat verš: „Nechvalno nám v Němcích iskat pravdu.“

V čase, kdy ještě říšský kancléř nebyl dokonce ani všemi českými politickými stranami vysloveně chápán jako hrozba pro bytí státu, natož pro samotnou existenci národa, Udržal doslova prorocky předjímal, kam vůdce směřuje. „V Hitlerově Německu není a nebude nikdy porozumění pro slovo demokracie“, která by byla hrází proti jeho výbojnosti. Ohrožení se tudíž musí cítit všichni jeho sousedé, zvláště slovanského původu. Vždyť proti nim „až na skromné výjimky i německá věda podporovala duchem svých výkladů vždy jen pruské vyhlazovací praktiky“. Právě jim dodávala odůvodnění svými vývody, jež řečník shrnoval následovně: „Silná rasa má nejen právo, nýbrž i povinnost vládnouti rasám slabším. To je trest všenněmeckého cítění a smýšlení tam, kde se dosud mluví o právech národů“.

Na svou dobu velmi nesmlouvavé Udržalovo hodnocení hitlerovské říše se dalo pochopit zkušenostmi, jež nabyl za první světové války. Poslaneckému sboru je připomněl ohlédnutím se na své rozhovory v Berlíně v červnu roku 1916. V porovnání se současností se mu však tehdejší snahy za vytvoření Mittelueropy s německou nadvládou zdály již dokonce překonané. Obával se, že „jakmile Všeněmci své šiky doplní, budou ještě lépe připraveni než kdy před tím k velikému výboji, k boji o světovládu.“ Svým varováním přitom nesledoval vyvolání malověrných, ba přímo předem poráženeckých nálad. Naopak své zvolání „Budme na stráž!“ chápal jako výzvu k hledání východisek, za jejichž naplnění nebude „se nám třeba báti o budoucnost“.

Předně se Udržal stavěl za sebekázeň, v níž viděl předpoklad toho, že československý stát zůstane „uvnitř zdravý, disciplinovaný a navenek mocný a silný“. K ní však bylo podle něj především zapotřebí obnovit důvěru „k veřejným pracovníkům“. Aniž by popíral svoji příslušnost k agrární straně chtěl po všech přítomných, aby dali zapravdu jeho požadavku vést přísné dělísko „mezi legitimací a kvalifikací“, poněvadž „musíme dávat, chtěj nechtěj, v životním interesu celého státu přednost a vždycky a všude přednost kvalifikaci před legitimací!“. Obával se totiž, jak „nadměrné přečeňování legitimací povede nakonec k boji proti všem“ a ten svými důsledky znemožní „usměrniti alespoň základní názory na národ, stát a strany“. Proto také ve svém projevu zopakoval svůj návrh z doby, kdy řídil vládu. Sledoval jím „zestátnění financování všech státotvorných stran“, čímž by se podle jeho mínění

zabránilo jejich vazbám na úzké až protichůdné zájmové skupiny, které si je až dosud peněžními dary vlastně podplácejí.

Naléhavé Udržalovo varování před přílišným „partajničením“ v politickém životě země rozhodně neznamenalo, že by se snad dovolával jakéhosi násilného sjednocení veřejného života a necitlivého překonání jeho názorové různorodosti. Sám by mezi poslanci podle svého přesvědčení vyvolal jenom smích, kdyby se snažil zapírat, jak je vpravdě „agrárník“, a to již svým „narozením, původem, vychováním, prací a vším“. Přesto se snažil své stranické zakotvení upřímně překonávat a vybízel k tomu i další politiky, zvláště koaliční. Jejich znesvářené řady upozorňoval: „Nikdy nebylo nám třeba tolik tolerance, tolik politické zralosti jako dnes, kdy nedůvěra hospodářská, politická a snad ještě více nevráživost osobní je všude brzdou každého, byť i dobře promyšleného postupu.“

Vší předpojatosti se Udržal snažil zbavit rovněž při svém pohledu na mezinárodní poměry. Do nich svůj stále výraznější vklad vedle Německa vnášel domácím tiskem i nejširší veřejností velice sledovaný Sovětský svaz. Oproti Berlínu v něm pro republiku neviděl bezprostřední vojenské nebezpečí. Naopak v souladu se svým historickým povědomím zopakoval před poslanci jím sdílené pevné přesvědčení, že „v dohledné době dají nám Rusové sami dosti příležitostí, abychom tam mohli opět uplatnit své schopnosti kolonizační i kulturní“. Všem těm, kteří jeho předpověď nesdíleli s odkazem na zrušení soukromého vlastnictví v zemi Sovětů, přitom sliboval, jak právě z daného opatření „zůstanou naposledy jen strašidelné epizody“.

Nepřímo dal také najevo, co si myslí o smysluplnosti stávajících spojeneckých svazků republiky. Nejenže ve svém projevu zcela obešel malodohodové monarchie Jugoslávie a Rumunsko, ba dokonce v dané souvislosti nevěnoval ani slovo Francii. Zcela se tím odchýlil od názorů, které zastával jako ministr národní obrany, ale ještě i při řízení vlády. Na základě častých osobních zkušeností tak již na sklonku roku 1934 dal najevo, jak si přestává být jistý spolehlivostí její záštity. Hledal však za ní okamžitě náhradu. V odezvě na svůj výklad dějin ji našel v Polsku. Za potlesku několika poslanců pro minulost odvozoval: „... kdyby byl v první polovině 17. století nezmizel náš stát, nebylo by došlo k dělení Polska“. Pro přítomnost i budoucnost zase severním sousedům sliboval: „Pokud tu bude obnovený stát československý v dnešní rozloze, nemůže býti existence Polska vážně ohrožena.“ Ke sblížení „jazykem, krví i historií“ nejbližších zemí vybízel až s nebývalou naléhavostí, poněvadž pokud by snad k němu nedošlo, „byla by to těžká osudová chyba, chyba nakonec smrtelná pro oba národy“.

Na rozdíl od naprosté většiny domácích, ale též zahraničních politiků dokázal tedy Udržal s překvapivou věcností určit, čeho by se mohly evropské země dočkat, pokud by se navzdory svým potvrzeným závazkům zřekly republiky. Na jejich adresu opakovaně vzkazoval: „... naši spojenci, i Poláci, musí si uvědomiti, že německá říše, vyrostlá na rozvalinách Československa, byla by i pro ně smrtelným nebezpečím“. Z jím zdůrazňovaného společného zájmu příslušných zemí ovšem nevyvozoval, jak dobré by bylo spoléhat se při napadení jenom na pomoc zvnějšku. Naopak zdůrazňoval povinnost „býti především sami tak připraveni, abychom se spojencům nestali nikdy břemenem“. Navíc se vyslovil i proti okřídlenému rčení mnoha předních politiků: „Jsme jen pro obranu svých hranic a nepůjdeme přes hranice“. Podle jeho přesvědčení to bylo tvrzení „nejen nevojenské, nýbrž i v praxi smrtelně nebezpečné“, poněvadž „nikdo by s námi jako se spojenci nemohl počítat“.

Sám se však mýlil v představě, jakou podobu by měla získat československá armáda. Zkušenosti z první světové války ho vedly k podceňování nových bojových prostředků. Stále se vnitřně cítící na vojenského odborníka tvrdil: „Plyny a letectvo jsou jistě velmi účinnými zbraněmi, které lekají především svou novotou, ale konečné vítězství bude dobývatí vždy“.

smělý pěchotinec...“. Byl předem hrdý na to, že „český voják“, bude-li v boji „veden smělým velitelem, nenechá se v odvaze nikdy a nikým předstihnout“. Svým skálopevným přesvědčením chtěl dodat odvahy všem předem poraženým. Zbytečně se prý hrozí „toho, co Němci všude všechno mají, jaké aeroplány, jak vylétnou a všechno najednou zde zničí“, poněvadž v rozpoutaném boji právě jím upřednostňovaná pěchota „po dělostřelecké přípravě půjde kupředu a obsadí terén nebo při pohyblivém válčení bodákovým útokem zažene nepřítele“.

Příkladem pro odhodlané bojové nasazení byla Udržalovi dřívější československá zahraniční vojska, byť přiznával, že není „příliš zamilován do každého legionáře“, i když jistě „jenom naočkováním cizího jedu vzniklo na Rusi prostředí, kterému padl za oběť plukovník Švec“. ⁴⁾ Vážil si toho, jak jejich nástup a trvale projevované odhodlání zápasit za samostatný stát Čechů a Slováků nedokázal „zastaviti ani takový upír, jakým byla Habsburská dynastie“. Té ve své době obvyklými slovy vyčítal násilné přivlastňování si svatováclavské koruny, ale také její blahobytné žití „z naší práce a krve“. Za účet ji navíc předložil mravní úpadek českého národa, neboť ho prý svým příkladem vychovala „jen k nepoctivosti“.

V obavách, aby snad znovu nepodnítl spory, kdo se více zasloužil o samostatnost Československa, zda odboj domácí či zahraniční, počínal si při hodnocení české válečné politiky velice obezřele. Vzpomněl raději jmenovitě Švehly i Staňka a v jiné souvislosti neopomněl vyzdvihnout též počínání k němu nedůtklivého Kramáře. Z představitelů působících v cizině zato pro jistotu oceňoval jenom Masaryka a v duchu svého pojmání německé otázky zejména vyzdvihoval, jak těžce musel tehdy překonávat „vliv dvanácti miliónů amerických Němců, nežli si vynutil přístup do Bílého domu“. Snad i vzhledem ke svému na počátku války vstřícnému přístupu k habsbursko-lotrinskému rodu si netroufal ani v soukromí tvrdit to, co již zemřelý vůdce agrárníků: „Masarykové a Benešové utečou do ciziny a my ostatní si to doma všechno vypijeme“. ⁵⁾ Naopak oběma odbojovým složkám přisuzoval stejnou míru „nadhledkové houževnatosti“, s níž za hranicemi zpracovávali ve prospěch „našeho státu“ veřejné mínění a v Čechách a na Moravě zase čelili „malomyslnosti ustrašenců“ a „lehkomyšlnému vznětu sanguiniků“.

Osobně se v šestnáctém roce existence Československa plně stavěl za jeho uchování pro příští generace. Sebekriticky uznával, jak si je třeba neustále připomínat, že dynastie habsburská „projevovala o nás zájem jen tehdy, když dynastie Hohenzollernská pod pláštěm všenelectví usilovala o její odstranění“. Novou republiku vybízel hájit všemi prostředky, avšak „především brannou silou“. Varoval před snahou podbízet se nepřítelům či dokonce se jim bez odporu vzdávat. S odvoláním na své faktograficky bohaté poznání dějin českého národa ukazoval, co by jeho příslušníky čekalo, kdyby se nedovedli „v případě potřeby mužně postavit na bojištích“. Nic jiného, než že by museli jako již tolikrát v minulosti „opět umíratí na popravištích a ve vyhnanství.“

Zásadní Udržalovo vystoupení nezapadlo svým obsahem ani celkovým vyzněním do názorového rozpoložení československého parlamentu. Sám si postesknul: „Mám dojem, že jsem své auditorium - poněvadž se tak krásně baví - nikterak neuspokojil, jinak by mně bylo věnovalo přece jen větší pozornost“. Patrnou nesoustředěnost přítomných si vysvětloval po svém: „Snad se ode mne čekal projev alespoň náladově opoziční, ale to není dost dobře možné... Vždyť nemohu dělati opozici vládě, která přišla na svět pod mou patronací ... a která se posud skládá z devadesáti procent z mých bývalých spolupracovníků.“ Znovu tím potvrdil, jak přechodné bylo jeho roztrpčení, když musel odstoupit z čela kabinetu, v němž svá křesla společně s ním opustili ve prospěch svých spolustraníků již jedině agrárníci Viškovský se Slávikem, doprovázení nezařazeným Josefem Hůlou, nahrazeným v řízení ministerstva železnic sociálním demokratem Bechyněm.

V zájmu překonání všech nastíněných neduhů republiky a posílení její obranyschopnosti přál Udržal stávající vládní sestavě i do budoucnosti „velkou životní sílu“. Projevil plnou ochotu ji v jejím předpokládaném úsilí podporovat, nicméně ani tím si nezískal bezpodmínečnou důvěru Beranovy skupiny, upevňující si své vůdčí postavení v republikánském vedení. Její členové si z jeho zásadního vystoupení zapsali do paměti zejména myšlenky, které jim zněly zcela nesrozumitelně. Snažili se mu proto zabránit v jejich dalším šíření, a to jak na vnitrostranické půdě, tak současně parlamentní. Chtěli z něho nejen obrazně udělat osobnost, která bude symbolem slovně sice uznávané, ale politickými kroky přece jenom opouštěné minulosti agrárního hnutí.

Poznámky:

¹⁾ K literatuře zabývající se dosud danou problematikou viz podrobněji Klimek, A.: *Boj o Hrad, II*, Praha 1998, str.382, 541.

²⁾ Z parlamentního projevu Františka Udržala citováno podle <http://www.psp.cz/eknih>: Národní shromáždění československé 1929-1935, 349. schůze, 28.listopadu 1934.

³⁾ Například dr.Preiss, ředitel Živnobanky, musel T.G. Masarykovi po vyvolané kritice vysvětlovat, že v žádném případě není pro Hitlerovu diktaturu. Vývoj Preissova nazírání na nacistické Německo postihnul podrobně Klimek, A.: cit. dílo, str. 394-395.

⁴⁾ F.Udržal přičítal sebevraždu plukovníka československých legii Švece legionářům, zmanipulovaným revoluční, bolševickou agitací.

⁵⁾ Švehlův náhled zprostředkovaně ve svých pamětech zaznamenal dr.Schenk. Viz Smetanová, J.: *TGM: Proč se neřekne pravda (ze vzpomínek dr. Antonína Schenka)*, Praha 1996, str. 119.

Kontaktní adresa:

PhDr. Miloš Charbuský, CSc., Ústav veřejné správy a práva, Fakulta ekonomicko-správní, Univerzita Pardubice, Studentská 84, 532 10 Pardubice

tel.: 040-603 6165, fax: 040-603 6010, e-mail: milos.charbusky@upce.cz

Recenzoval: Mgr.Vladimír Kaláb, Státní okresní archiv Pardubice